

Krhoun, Mečislav

Древнерусская литература и ее связи с новым временем

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná.
1968, vol. 17, iss. D15, pp. 209-211

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/108118>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

dějínách jednotlivých vědeckých disciplín, jehož naplnění by neměl historik vědy ani na chvíli ztráct ze zřetele: aby dějiny každé vědy byly vykládány ve svém dynamickém začlenění do historicky proměnlivé a vnitřními vědeckými zákony i společenskou situací hierarchizované struktury vědeckého poznání jako celku, a v tomto celku pak jako integrální složka kulturního vývoje v nejšířším slova smyslu. To je požadavek metodicky mimořádně náročný, avšak bez jeho uskutečňování povedou pokusy o dějiny vědeckého poznání i nadále k více či méně obratně sestaveným mosalkám, z nichž nejčastěji uniká podstata a smysl člověkovu úsilí po poznání a pochopení skutečností.

- ¹ L. Richterová, *Leibniz und sein Russlandbild*. Berlin 1946.
- ² W. Bernhagen, *Johann Leonhard Frisch und seine Beziehungen zu Russland*. In: E. Winter, *Die deutsch-russische Begegnung und Leonhard Euler*. Berlin 1958, str. 112—124.
- ³ J. Tetzner, *H. W. Ludolf und Russland*. Berlin 1955, str. 32—43.
- ⁴ Eichler otiskuje materiál v přílohách jako Protokoll der Literarisch-Orientalischen Klasse der Berliner Societät der Wissenschaften vom 19. November 1711 (str. 78—85).

Milan Kudělka

Древнерусская литература и ее связи с новым временем. (Издательство «Наука», Москва 1967. 390 стр.)

Gorského Institut světové literatury při Akademii věd SSSR vydal obsáhlý sborník patnácti studií vzniklých v letech 1962—1964 jako výsledek bádání o vztazích staré ruské literatury k literatuře, folklóru a lidku nové doby, tj. 18. a 19. století. Redakce sborníku (odpovědná redaktorka O. A. Deržavinová) rozčlenila všechny práce do tří skupin. První je věnován studiím o Slově o Igorově výpravě, druhý okruh zahrnuje práce týkající se historie staroruských děl a jejich zpracování v 18—20. století, třetí skupina přináší nové texty původních a překladových děl ruské literatury 17. a začátku 18. století. Poněkud stranou těchto tří skupin studii, i když s nimi vnitřně souvisí, stojí nekrolog N. K. Gudziže z pera A. N. Robinsona.

Do první skupiny patří vlastně jen dvě práce: studie M. N. Speranského o překladu Slova, pořízeném jeho prvními vydavateli, Malinovským a Musimem-Puškínem. Práce nebyla za života Speranského publikována, nyní ji k tisku připravila V. D. Kuzminová. Druhá práce, jejímiž autorkami jsou L. V. Krestovová a V. D. Kuzminová, zabývá se prvním majitelem rukopisu Slova I. Bykovským a jeho činností kazatelskou i spisovatelkou. Jako příloha k této práci je připojen seznam tištěných a rukopisných knih z knihovny Bykovského, pořízený V. V. Lukjanovem. Obě studie jsou sice zajímavé, ale svým významem stojí na okraji bádání o Slově.

Jádrem posuzované knihy je druhá skupina devíti studií začínající prací N. N. Voronina «Даниил Заточник». Autor srovnává dvě verze tohoto staroruského díla, Слово a Моление, určuje stáří obou verzí a dokazuje, že jde o práci dvou různých autorů a dvou různých epoch. Tato analytická studie, dobře fundovaná po stránce literárně historické, historické a archeologické, souvisí zcela volně se základní téží knihy o vztahu staré literatury s novou dobou. Podobně spíše historickou nežli literárně historickou stáří je pojednání E. M. Dvojčenkové-Markovové o kulturních stycích rusko-rumunských v 16. století. V obou pracích je zajímavě využito pramenů mimoliterárních, zvláště výtvarných.

Pozoruhodná je studie A. N. Robinsona «К проблеме 'богатства' и 'бедности' в русской литературе XVII века». Její podtitul Толкования приговора о Лазаре и богатом ukazuje směr a cíl autorova bádání. Robinson vychází ze správného předpokladu, že ve středověké literatuře různé jevy sociálního života nemohou se řešit jako dnes v rovině literárně sociologické nebo filosoficky etické, nýbrž jen v rovině tradičně teologické. Proto studium společenských ideí a literárních syžetů ve staré ruské literatuře vyžaduje pozorné hodnocení faktů a představ, které byly vyjádřeny v tradiční náboženské formě, ale byly jediným prostředkem chápání nejdůležitějších společenských problémů a jediným nástrojem rozličných postojů k nim. Z tohoto hlediska podrobuje Robinson rozboru výklad textu Lukášova evangelia v řadě staroruských památek a ukazuje, jak tento výklad nebyl jednotný, jak podle autora a prostředí nabývá různých rysů — od krotkého zdůrazňo-

vání pokory až k prudkému odbojnému protestu. Dvojitý postoj k problému chudoby a bohatství ve staroruské společnosti ukázal Robinson nejvýrazněji na chápání tohoto problému dvěma význačnými představiteli ruského kulturního života druhé poloviny 17. století, Simeonem Polockým a protopopem Avvakumem.

Pracné a poměrně obsažné pojednání N. A. Baklanovové o ruském čtenáři 17. století nepřináší příliš mnoho nového. Autorka ukazuje, že se čtenáři této doby rekrutovali z různých vrstev obyvatelstva, že jsou mezi nimi měšťané a sedláci, že se ovšem svými zájmy jednotlivé vrstvy od sebe liší. Společný zájem představuje náboženská literatura. Vyšší kruhy ze světské literatury čtou především přeložené rytířské romány, kruhy lidové dávají přednost satirickým a bylinným povídkám, zpracovaným podle lidové tvorby. Netypický se mi zdá příklad rostovského metropolitů Dmitrije Tuptaly. Je to výjimečný zjev příliš z jiného kulturního prostředí.

Stať Paulíny Lewinové o východoslovanských intermedích je částí její širší práce o vlivu polských intermedí na ukrajinské a běloruské divadelní hry 16.—17. století, které uváděl ve svých školách jezuité. Po sjednocení Ukrajiny s Ruskem dostaly se tyto hry zásluhou členů kyjevské akademie také do Ruska. Autorka upozorňuje na proces asimilace těchto her v novém prostředí.

Cenná a zajímavá je studie A. N. Puškareva «Литературные обработки повести о Ерусламе Лазаревиче в XVIII веке». Autor se zabývá popularitou Jeruslana v 18. století, ukazuje vliv této povídky na vznik obrázkového lubku a určuje její rukopisné varianty, které působily na formování lubku. Zkoumá dále, do jaké míry lubok působil na vyprávění o Jeruslanovi v pohádkových sbírkách 18. století. Některé pohádkové sbírky přinášejí i samostatné zpracování tohoto vyprávění, v některých autor nalézá jen jeho základní motivy, zatímco Jeruslanovo jméno mizí a jeho vlastnosti se přenášejí na jiného hrdinu. Autor také ukazuje, jak se vyprávění postupem času obohacovalo novými složkami, neznámými v původní ústní verzi, např. popisem krajiny. Základní tendencí mnohých zpracování této povídky je přiblížení normám dobrodružně rytířského románu.

L. V. Krestovová dokazuje ve svém pojednání, jak N. M. Karamzin založil svou povídku «Наталя, боярская дочь» na ruských rodinných tradicích 17. století, zejména na tradicích rodin Matvějevů a Rumjancevů. Tematicky i metodicky je této studii přibližná práce A. P. Sidorovové o lubkových vyprávěních o počátcích Moskvy a o jejich historických pramenech. V podstatě jde o tři povídky o vzniku Moskvy, napsané v letech 1860—1890. Autorka rozebírá jejich tematiku, určuje jejich prameny a ukazuje na syžet. Rozbor jí vede k závěru, že každá z povídek přísluší k jinému typu, danému cílem díla. První chce jen seznámit čtenáře s historickými fakty, další dvě si kladou kromě toho ještě další cíl: pobavit čtenáře dějem. Zajímavé práci vadí rozvléklost a opakování některých údajů.

Zcela nový, dosud neprozkoumaný materiál přináší pojednání J. V. Kolosova «К проблеме традиции древнерусской исторической повести в литературе XVIII века». Autor vychází z dosud málo probádaného díla P. N. Krekšina o Petru I. Krekšino «Сказание» pokládá za poslední etapu vývoje historické pověsti 17. století. Zjišťuje jeho prameny, rozebírá obsah a kompozici, styl a jazyk a dokazuje textovým srovnáním vliv Krekšinova díla na některé práce 17. a 18. století, zejména na dílo «История императора Петра Великого» a na podobnou práci I. I. Golikova. Autorovi se podařilo také dokázat, že Krekšinovo vyprávění bylo rovněž pramenem Lomonosovovy poémy o Petru Velikém, Cheraskovovy «Roslady» a Deržavinovy básně «Петру Великому». Kolosovova studie je jednou z těch prací, které se snaží spojit staroruské literární tradice s vývojem nové ruské literatury; je úspěšná volbou metody a přesvědčivostí důkazů.

Poslední tři příspěvky otiskují poprvé dosud nepublikované původní a přeložené texty staré ruské literatury. Vypravování o povstání střelců r. 1682 připravil k tisku V. I. Bulgakov, čtyři legendy o kláštřech na hoře Atoně otiskuje S. O. Šmidt. Oba vydavatelé opatřili své texty úvodním slovem se základními informacemi. Studie O. A. Deržavinové o ruských překladech románu ze 17. století o hraběnce Altdorfské podrobuje publikovaný text všestrannému pečlivému rozboru, jehož výsledkem je důkaz, že román o hraběnce Altdorfské, který byl dosud považován za součást románu o Otoně a Olundě, je dílem samostatným. Byl přeložen v 17. století z polštiny a svědčí o hojných ruskopolských stycích v tomto věku.

Stará ruská literatura nebývá ani příliš častým ani obzvlášť oblíbeným tématem sovětských badatelů, jak o tom svědčí poměrně nepatrný počet knižních i časopiseckých

publikací. Příčinou toho je snad nesnadnost v získávání materiálu a jeho rozptýlenost, snad také domněnka, že všechno základní bylo již v oblasti staré literatury řečeno. Po stránce informativně popisné bylo jistě již řečeno velmi mnoho a stará ruská literatura je v hlavních rysech již dobře známá. Stěží můžeme očekávat nové překvapující objevy neznámých památek. Ale zbývá ještě ledacos podstatného v oboru staré ruské literatury, co čeká na práci badatelů. Kromě proniknutí do podstaty a výrazových prostředků minulosti (o to se s velkým zdarem pokouší prof. Lichačev) jsou to především korelace s novodobou literaturou a funkce staroruských tradic v jejím vývoji. O řešení dílčích úkolů tohoto problému pokoušejí se úspěšně některé studie sborníku, o němž referuji. Po této stránce je sborník podnětný, ukazuje správně směr dalšího bádání staré ruské literatury.

Mečislav Krhoun

Příběhy římské. (Odeon, Praha 1967, 238 stran.)

Po více než 70 letech vyšla v roce 1967 nově staročeská *Gesta Romanorum*. Na rozdíl od transliterované edice Jana V. Nováka z roku 1895 je edice Františka Šimka transkribovaná, což je obecně platným důsledkem zřetele ke změněnému publiku. Nováková edice — stejně jako jiné svazky někdejší Sběrky pramenův ku poznání literárního života v Čechách, na Moravě a v Slezsku — počítala totiž s odborně vzdělaným čtenářstvem, především se středoškolskými profesory, kdežto Příběhy římské i ostatní publikace odeonských živých děl minulosti předpokládají neškoleného zájemce o starou literaturu (a to ne pouze českou). Vydání z konce minulého století mohlo tedy obsahovat důkladné úvodní poučení o rukopisech Gest s pečlivým popisem jejich grafiky, pod čarou podrobné poznámky textové a na závěr rejstřík jmenný i věcný a slovníček s praktickými odkazy na text, kdežto dnešní vydání vystačí s instruktivním úvodem literárně-historickým, se stručnými poznámkami i vysvětlivkami a slovníčkem.

V době mezi oběma edicemi Gest bylo sice napsáno několik významných prací, nicméně problematika Gest je stále ještě otevřená. Čtenář to ostatně pozná z úvodu Miloslava Švába. Nerozřešena je např. otázka místa vzniku původního díla. Jde jistě o kompilaci vytvořenou z několika pramenů, a to buď v okolí Bodamského jezera, nebo v Anglii, odkud jí na pevninu mohli nejpravděpodobněji zanést skotští řeholníci. Dalšího zkoumání si zaslужuje, přestože existuje fundovaná francouzská práce Welterova z roku 1927, sama specifická žánru. Šváb správně poukazuje na nutnost studovat i nadále specifčnost české verze a její vztah k předloze, přičemž bude možno navazovat na práce z poslední doby, především na knihu E. Petráč Vývoj českého exemplu v době předhusitské z r. 1966 a na studii H. Procházkové v Zeitschrift für Slawistik z r. 1966. Podotýkám, že autor úvodu a vydavatel nemají na otázku předlohy českých Gest shodný názor (srov. str. 13 a 227).

Výsledky staršího bádání umožnily Švábovi v úvodu i Šimkovi v pasážích za textem vydaného díla uvést jednak určité prameny látek Příběhů, jednak jejich některé ohlasy v další literární tvorbě. Domnívám se, že zvláštní pozornosti si vyžadují látkové paralely ukazující na společný pramen Gest a díla jiného. U těchto paralel nepůjde patrně o rozdíly syžetové, spíše lze předpokládat změny kompoziční. Ukáží to na dvou exemplích Gest a na Capuově Directoriu humanae vitae z doby před rokem 1270, resp. na jeho českém překladu vydaném r. 1528 s názvem Pravidlo lidského života. Fabule exempla č. 29 Gest a Beroziášova vyprávění v 1. kapitole Pravidla (srov. mou edicí z r. 1961, str. 52—53) je nepochybně totožná, i když drobné difference najdeme v dialogu manželů, v zaklínadle aj.; rozdílné jsou však závěry exempla: verze Gest vyúsťuje v moralizaci a v posun do jinotajné „duchovní“ oblasti v konstantním přídavku, kdežto verze Pravidla je zapojena do většího celku a vytváří předpoklady pro moralizování v dalším textu. — Touž fabuli zjistíme také v 76. exemplu Gest a v jedné z Keiliových rozprávek II. kapitoly Pravidla (uvedená edice, str. 94—95). Ponecháme-li tu stranou jemné rozdíly (klamavý manžel je v Gestech římský boháč, v Pravidle perský kupec; v Gestech je žena nevěra určitým způsobem motivována, v Pravidle jakákoliv motivace chybí), nemůžeme opomenout podstatný rozdíl opět v závěru exempla: motiv ukvapeného zabití straky je v Pravidle motivem konečným, který pointuje názor vytyčený Keilíou před vyprávěním příběhu, avšak v Gestech po tomto motivu následuje Římanovo poznání objektivní situace a v souvislosti s tím lítost nad ukvapeným jednáním, což je z mravního stanoviska logickým dovršením celého příběhu.